

ÖZGÜRLÜK - SORUMLULUK VE KORONAVİRÜS ÜZERİNE

Değerli okuyucular, sevgili öğrencilerim bu salgın sürecinde felsefe öğretmeni olarak koronavirüsü felsefeyle, hatta ahlak felsefesi ile ilişkilendirmek istedim. Önce acaba nasıl bağlantı kurabilirim diye düşündüm, sonra sorumluluk ve özgürlük değerleri ile bu salgın arasında çok ciddi bir ilişkinin olduğunu gözlemledim. Bu değerlerin ele alındığı felsefe alanı ise ahlak felsefesi yani etikdir.

Acaba koronavirüs insanın özgürlüğünü etkiliyor mu? Acaba koronavirüs insanın sorumluluk anlayışını değiştiriyor mu? Acaba koronavirüs bize yeni bir yaşam biçimi mi dayatıyor? Bu sorulara cevap olarak 'evet' diyorum.

Koronavirüsün (covid-19'un) özgürlüğümüzü etkilediği kesin. Salgınla birlikte hastanede tedavinin yanında bir de filyasyon dönemi başladı. Vaka takip dönemi, kaynak arama dönemi... Filyasyon çalışmaları bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmede çok önemli.

Filyasyon ekiplerinin, bir taraftan hasta ile teması olan herkesi arayıp bulma ve gerekli sağlık tedbirleri almanın yanında; bir de hastaların izole buldukları yerleri kontrol etme görevleri var. Hasta izole olması gereken yerde kalıyor mu yoksa geziyor mu? Yapılan gözlemler, bazı hastaların izole oldukları yerlerde bulunmadıkları, maalesef gezdikleridir.

Evde tedavisi devam eden vakaların evlerinde izole olmaları gerekiyor. Dışarıya çıkmamaları gerekiyor. Bazı vakalar bu kuralı hiçe saydılar. İzole olmaları gereken yerden çıktılar ve maalesef diğer insanlara da virüsü bulaştırdılar. Burada hasta dışarı çıkma isteğinden, özgürlüğünden fedakârlık yapsa, diğer insanlara karşı sorumluluk hissedip onların zarar görmemesi için çaba harcarsa insani bir tutum olmaz mı? Elbette olur. Zira hastaların dışarıya çıkmaları kanun ile de yasaklanmıştır. Hukuk bazen bireysel özgürlükleri kısıtlasa da toplumsal olarak önemli faydalar sağlayabilmektedir. Burada hasta dışarıya çıkıp, diğer insanlarla bir araya gelerek diğer insanlara virüsü bulaştırmasının sonunda meydana gelebilecek ölümlerin sorumluluğunu üstlenebilmesi mümkün müdür? Hayır. Bu sorumluluğu kaldıramaz. O halde böyle bir sorumluluk taşıyacak konuma hiç gelmemesi gerekir.

Özgürlük ve sorumluluk değerlerini güncel realite ile tanımlamak, anlamak ve yorumlamak gerekir. Aksi takdirde bir kişinin elde edeceği mutluluk ya da haz ile çok sayıda kişinin yaşayacağı mutsuzluk asla birbiriyle örtüşemez.

Demek ki özgürlük beraberinde omuzlara büyük bir yük getiriyor. Özgürlüğü, empati kurarak yaşamalıyız. Başkalarının sınırlarını iyi tespit etmeliyiz. Her istediğimizi yapmak asla özgürlük değildir. Demek ki koronavirüs özgürlüğümüzü de sorumluluk anlayışımızı da etkiledi. Bu süreçte bu değerleri çoğunluğun mutluluğuna olacak şekilde algılamalıyız, gerçekleştirmeliyiz. Yeni normların yaşamımızı belirleyeceği, yeni normallere uyum sağlamak gerek. Covid -19 paradigmasını iyi tanımlamalı, anlamalı, algılamalı ve eylemde bulunmalıyız.

Aslında toplumsal hayattaki tüm eylemlerimizin dayandığı önemli değerler vardır. Bizim insanlarla ilişkilerimiz sırasında gösterdiğimiz eylemler özgürlük, sorumluluk, dürüstlük, adalet, saygı, sevgi, empati, diğergamlık, yardımlaşma gibi değerlere dayanır.

Özgürlük kendi irademizle seçenekler arasında sadece tercih yapmak değildir, aynı zamanda tercihimizin sonucunda ortaya çıkan durumu üstlenmektir, üstlenebilmektir. Jean Paul Sartre'ın dediği gibi bu sonucu üstlenmek aslında insana yakışandır, bu insan için biricik soyluluktur. Sartre, " İnsan özgürlüğe mahkûmdur." derken bu mahkûmiyetin insan için bir erdem bir soyluluk olduğunu vurgulamak ister. Doğal olarak iradesiyle dünyaya gelen insanın özgür olmak zorunda olduğunu ve bunun da beraberinde sorumluluğunu getirdiğini belirtir.

İnsan seçimde bulunurken, seçimini belirleyen insanın kişiliği, içinde yaşadığı sosyal, ekonomik ve kültürel çevredir. İnsanın kişiliğinin oluşumunda almış olduğu eğitimin de elbette önemli etkisi olacaktır. Bütün bu faktörler de insanın özgürlük anlayışını belirleyecektir. Önemli olan insan için biricik soyluluk olan özgürlüğün insan tarafından ahlaka uygun erdemli bir şekilde kullanılmasıdır.

Ancak insan için biricik soyluluk, erdem dediğimiz özgürlüğün insan tarafından erdemli bir şekilde kullanılmadığını görmekteyiz, gözlemlemekteyiz.

Özgürlük dedik, sorumluluk dedik şimdi de koronavirüs diyelim bakalım. Koronavirüs, başlangıçta Çin'in Wuhan bölgesinde, 2019 yılının Aralık ayının başında görüldü. Bu bölgedeki yetkililer tarafından virüs ilk kez tanımlandığı için gayri resmi olarak Wuhan koronavirüsü adıyla tanımlandı. Yeni koronavirüs (covid-19) solunum yolu enfeksiyonuna neden olan bir virüs. İnsandan insana geçebilen bulaşıcı bir virüs. Belirtileri zamanla değişmekle birlikte temelde ateş yüksekliği ve solunum zorluğu. Evet en kritik nokta budur. Solunum yolu enfeksiyonuna neden olması ve insandan insana bulaşması. İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Bu bakımdan yalnız yaşayabilen bir varlık değildir, bu durum da bulaşma riskini artırmaktadır. Hele küreselleşmenin yaşandığı böyle bir yüzyılda, dünyanın neredeyse ekonomik olarak tek bir ülke haline geldiği böyle bir zamanda. Tedbirler alınmadığı zaman tüm dünyaya yayılması kaçınılmazdı ve nihayetinde korkulan da oldu. Hastalık salgına, pandemiye dönüştü. Bu hastalık 2019 yılında ortaya çıktığı için Covid-19 hastalığı olarak da tanımlandı.

Çin'in Wuhan kentinden itibaren düşünün, Aralık 20019 tarihinden itibaren koronavirüsün dalga dalga tüm dünyaya yayıldığını hep beraber gözlemledik. İnsanlar yaptıkları davranışlarıyla, eylemleriyle bu hastalığı pandemiye dönüştürdüler. Ama farkında olarak ama farkında olmayarak. Çünkü hastalığın semptomları bazı bireylerde özellikle genç yaşlarda gözlemlenemiyordu. Bu tespit de yine bilim insanları tarafından süreç içerisinde yapılabildi. Hastalık bilgileri güncellendikçe tedbirler bu çerçevede tüm dünyada alınmaya çalışılıyordu. Yine de her ülkenin yönetimi kendi içinde aldığı bazı özgün karar ve uygulamalarla süreci yönetmeye çalışıyordu. Hükümetler tıp biliminin sonuçlarından etkili bir şekilde yararlanamadılar çeşitli kaygılarla. Zaman hızla ilerledi ve salgın tüm dünyayı sardı.

Covid-19'un tanımlaması yapıldı ve nedenleri ve sonuçları bilimsel olarak ortaya konulduktan sonra, artık sıra bu bilginin topluma yansıtılarak bu konuda aydınlatılmış bir toplum oluşturmaktı. Evet, kitle iletişim araçları dezenformasyona yol açmadıkça, bilgileri doğru ve anlaşılır bir şekilde yaydıkça; yine televizyonlar bu konuyu sürekli tartışma konusu yaptıkça, tartışma programlarıyla konuyu daha anlaşılır hale uzmanlar aracılığıyla getirdikçe toplumun aydınlandığını bu çerçevede hareket ettiğini gördük. Ancak medya konuyu gündeminden düşürdüğü zaman bilgiler ve doğru davranışlar çabuk unutuldu.

Evet, tüm dünyada sosyal medya ve diğer iletişim kanallarıyla vatandaşlar bilinçlendirildi. Belki bu bilinçlendirme yetersiz olabilir, eksik olabilir ama yeterli oranda bilinçlenen bazı insanların da eylemlerde bulunurlarken eylemlerinin sonuçlarının nelere yol açacağını öngöremediler ya da öngörmek istemediler. Erdemli birey, iradesiyle tercih ettiği davranışının sonucunu üstlenmelidir. Unutmayalım ki özgürlük insanlık için kullanılır. Özgürlük insan içindir. İnsanlığın gelişimi için özgürlük kullanılmalıdır. İnsana değer katmak için özgürlük vardır. Tarih boyunca insanlık özgürlük için mücadele ederken insanın insana zarar vermesi için şüphesiz mücadele etmemiştir. Özgürlük mücadelesi insana değer katması için yapılmıştır. Bazı insanların bu değeri basit bir şekilde ele alıp, ben özgürüm diyerek eylemleriyle başkalarına zarar vermeleri, virüsü bulaştırmaları (pozitif vakaların insanların arasında bilerek dolaşmaları) kabul edilebilir bir davranış değildir.

Biricik soyluluğunu, özgürlüğünü kullanan insan aynı oranda bu özgürlüğün gerektirdiği sorumluluğu üstlenmedi. Vatandaşlar diğer bireylere karşı olan sorumluluklarını görmezden geldiler. Belki de bu daha kolaylarına geliyordu.

Tüm dünya toplumlarında benzer vakalar yaşandı. Dünya Sağlık Örgütü belki de vermesi gereken bilgileri zamanında vermedi, ya da eksik bilgi verdi. (Salgın başlangıç zamanlarında maskenin sadece hastalığı tespit edilmiş kişiler tarafından takılmasının yeterli görülmesi ancak daha sonra edinilen bilgilerle herkesin maske takmasının gerekliliği anlayışının ileri sürülmesi gibi.) Koronavirüs ile ilgili bilgiler sürekli güncellendi doğal olarak, çünkü sürekli araştırmalar yapıyor ve yeni veriler elde ediliyordu.

Toplumlarda insanlar bilimin, bilimsel bilginin ne olduğu, bilimsel bilginin özellikleri konusunda yeterli bir birikime sahip olsaydı, ya da toplumlar bilimle hemhal olsaydı, bu konuda tıp biliminin söylediklerine inanılır ve belki de daha iyi sonuçlar alınabilir daha az can kaybı yaşanabilirdi. Bilimsel bilgi ile yaşamını düzenleyen bir toplum, bilimin toplumsal kültürün bir unsuru haline gelmiş bir toplumda yaşayan bireyler bilim kurulunun açıklamalarını bilimsel anlayışa uygun olarak algılayacaklar ve bu noktada özgürlük ve sorumluluk anlayışlarını uygun şekilde gerçekleştireceklerdir.

M. Kemal Atatürk “ Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” derken ne kadar da ileriye görmüştü. Sorunların çözümünde bilimin rehber edinilmesi gerektiğini vurgulamıştı. Bu anlamda dünyada olduğu gibi ülkemizde de salgın ile ilgili bir bilim kurulunun oluşturulması ve bu bilim kurulunun çalışmaları ve önerileri çerçevesinde yönetim tarafından çözümler üretilmesi, adımlar atılması çok önemli olmuştur.

Aslında sorunların niteliklerine göre (mesela koronavirüs- pandemi) sorunların çözümünde başat faktör olabilecek kurumlar da o çerçevede belirlenmelidir. (Francis Bacon’ın “Yeni Atlantis” adlı eserinde belirttiği gibi bir bilim kurulu tarafından toplumun tüm sorunlarının çözümlenerek mutlu bir toplumun gerçekleştirilmesi önerildiği gibi.) Pandemiye ilişkin bilim kurulunun etkili olması, alınabilecek tüm öneri nitelikli kararlarının (sokağa çıkmada kısıtlama, toplu ulaşımda düzenleme gibi) değerlendirilerek yönetim tarafından uygulanması salgının etkisini önemli ölçüde azaltmıştır. Burada işe sosyolojik olarak baktığımız zaman toplumdaki kurumlar arasındaki işbirliğinin toplumsal sorunları daha başarılı bir şekilde çözdüğünü gözlemlemekteyiz. (Organizmacı anlayış) . Yine bu bilim kurulundaki bilim insanlarının düzenli olarak her gün salgın ile ilgili gelişmelerle ilgili halkı bilgilendirmeleri daha etkili sonuçların alınmasını sağlayabilirdi. Bir kamu televizyonunda her akşam herkesin genellikle evinde bulunabileceği bir saatte bilgilendirme programı yapılabilir.

Şimdi maske takma eylemi hukuk kuralı ile zorunlu hale getirildi. Eğer burada özgürlük her istediğini yapmak anlamında kullanılırsa, o zaman kişi hukuk kurallarını hiçe sayıp iradesiyle sadece seçim yaparak diğer insanlara zarar verebilecektir. Kişi kendi iradesiyle hukuk kuralına uygun olan eylemi tercih edebilir mi? Edebilir. Bu tercihi durumunda hem diğer insanlara verebilecek bir zararı varsa o zararı vermemiş; hem de hukuk kuralına uygun davrandığı için herhangi bir yaptırımla karşılaşmamış olacaktır. Belli bir bilinç düzeyine gelmiş insanlar; kendi iradeleriyle yaptıkları tercihin sonucunun ne olacağını, hangi sorumluluğu doğuracağını önceden kestirebilirler.

İnsan doğası gereği bencil bir varlıktır. Kendi çıkarını düşünür. Eylemlerinin sonucunda kendine fayda sağlamak ister. Maske takmamanın sonucunda ilk etapta hukuk bakımından ceza alacaktır. İkinci olarak aile ve akrabalarına varsa kendisinde virüs bulaştıracaktır bu da toplum tarafından kınanmasına neden olacaktır. Normalde bunların farkında olan bir kişi iradesini hukuk kuralına uygun şekilde yönlendirecektir. Böylece doğasının gereğini yapmış olacaktır. Yani kendisine zarar gelmemesini sağlamış olacaktır. Kararlarımızı belirleyen çok çeşitli faktörler olacağından, özgürlüğümüzü belirleyen de çok çeşitli faktörler olacaktır.

Ancak tarih Eylül 2020 olmuş ve hala insanlık bu sorunu çözmüş değildir. Bu tarih itibariyle tüm dünyada vakalar yeniden artışa geçmiştir. Bu dönemde hemen herkesin okumasını önereceğim çok önemli bir kitap var. Kısmen de olsa davranışlar üzerinde etki yapabilir. Salgın hastalıklara ilişkin Albert Camus'un "veba" adlı kitabı salgınlar konusunda önemli ipuçları vermektedir. Covid-19 hastalığına ilişkin yapılabilecek bir belgesel film toplumlar üzerinde önemli etki yapabilir, insanlar davranışlarını öz eleştiriye tabi tutup yeniden davranışlarını olumlu yönde değiştirebilirler. Belki de bulaşma riski azalabilir. Unutmayalım ki, bu belgesel film yapılırken bile covid-19'un gerektirdiği önlemler alınarak yapılması gerekir.

21. yüzyıl dünyası Covid-19 ile boğuşuyor. İnsanlık "ÖZGÜRLÜK" ve "SORUMLULUK" değerlerini gerçek anlamlarıyla yaşamadığı için. Gerek bireylerin gerekse toplumların birbirlerine karşı sorumlu davranmalarından kaynaklı salgın- pandemi evrensel bir boyut kazandı.

Eğer özgürlük ve sorumluluk değerleri özgün anlamlarını kazanmazlarsa korkarım dalga dalga büyüyen, kelebek etkisi yaratan benzer olumsuz salgınları insanlık ileride de görmeye devam edecektir.

İnsanlık tarihsel süreç içerisinde nice sorunları çözmüş, nice keşifler yapmış, nice buluşlar yapmıştır. Aynı şekilde bu salgının üstesinden gelmek de mümkündür. Bu pandemi süreci bir bilimsel problem olarak kabul edilmeli ve disiplinler arası işbirliği ile bilinen bütün bilimsel yöntemler kullanılarak sorunun üstesinden gelmelidir. Uluslararası samimiyet yeterlidir.

Maskeyi ceza almamak için ya da çevredeki insanlar tarafında yadırganmamak için değil, niçin taktığımızı bilerek takmalıyız. Davranışı içselleştirmiş olmalıyız. Alışkanlığa dönüştürmeliyiz. Yani içsel denetim algımızı yükseltmemiz gerekiyor. Kendi kontrolümüzü kendimiz yapmalıyız. Polis ya da başka bir unsurun denetimiyle sadece bu davranış gerçekleştirilecek olursa bu konuda sonuç alınamaz. Maske takma eyleminin kendisi iyidir. Onun için maske takmalı.

İyi dediğimiz davranışı öncelikle kendimizle başlayarak göstermeliyiz. Bu söylemimiz ile eylemimiz arasında tutarlılık sağlayacağından kişisel bütünlüğümüzü de sağlamış oluruz. Değişime kendimiz ile başlamalıyız. İyi bildiğimizi öncelikle biz uygulamalıyız.

Birey hümanist bir anlayışa sahipse çevresindeki insanlara ve giderek tüm insanlara değer verir. İnsanı önemseyen bir felsefi anlayış sorumluluk değerini beraber getirir. Başka insanlara karşı sorumlu olduğunu bilen, onlara zarar vermemesi gerektiğini bilen bir birey içtenlikle- isteyerek fiziksel mesafesine dikkat eder. Başkasına karşı sorumlu davranış sergileyen birey, başkalarının da kendisine karşı sorumlu davranmasını bekler. Demek ki burada da karşılıklı anlayış söz konusu. Karşılıklı değer vermek anlayışının, sorunun çözümünde etkili olduğunu gözlemlemekteyiz. "Başkalarına karşı sorumluyum." Önermesi herkes tarafından benimsendiği anda bu duygu evrenselleşmiş olur. Böylece karşılıklı sorumluluk da gerçekleşmiş olur.

Alman filozofu İmmanuel Kant'ın dediği gibi, " *Öyle davran ki eylemlerine temel olarak kabul ettiğin ilkeyi; başkaları da davranışlarına temel ilke olarak kabul edebilsinler.*" Öyle davranmalıyız ki, davranışımızın ilkesi evrensel bir yasa olarak kabul edilmelidir. Kendimiz için istediğimizi başkaları için de istemeliyiz. Böylece olumluda evrenselliğe doğru yol almalıyız. İyi eylem budur; ama bu eylemi iyi kılan bizim özgür irademizle yapmamızdır.

Herkes pandemi sürecinde insanlık değeri için davranışta bulunmalıdır. Amaç insanlıktır. İnsanlık araç olamaz. Pandemi sürecinde davranışımıza temel kabul ettiğimiz ilkeyi herkes davranışına ilke olarak kabul edebiliyorsa bu ortak ilke ile salgının üstesinden gelebilme şansımız vardır demektir.

Ahlaki olan, herkes için iyi olanı istemektir. Burada herkes için iyi olan, "sorumluluk duygusudur", "sorumluluk ilkesidir". Bu salgın sürecinde davranışta bulunurken davranışımıza temel ilke olarak sorumluluk

ilkesini almalıyım ki, bunu herkesten isteyebileyim, herkes bu ilkeyi davranışına temel olarak kabul edebilsin. Ortak, evrensel ilkemiz budur.

Koronavirüs artık tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Evrensel bir sorun olmaya başlamıştır. Evrensel sorunların çözümü insanlığın ortak anlayışı ile mümkündür. Buradaki ortak anlayış “SORUMLULUK “ değerini, sorumluluk ilkesini gerçek anlamıyla yaşamaktır. Yaptığımız eylemin kelebek etkisi yapıp yapmadığına bakacağız.

Hindistan bağımsızlık hareketinin öncüsü, insan hakları savunucusu Mahatma Gandhi der ki;

“Söylediklerinize dikkat edin, düşüncelerinize dönüşür;

Düşüncelerinize dikkat edin, duygularınıza dönüşür;

Duygularınıza dikkat edin, davranışlarınıza dönüşür;

Davranışlarınıza dikkat edin, alışkanlıklarınıza dönüşür;

Alışkanlıklarınıza dikkat edin, değerlerinize dönüşür;

Değerlerinize dikkat edin, karakterinize dönüşür;

Karakterinize dikkat edin, kaderinize dönüşür.”

Kelebek etkisiyle bir insanın kişiliğinin nasıl şekillendiğini çok güzel ifade etmiştir. Kişiliğimiz de geleceğimize damgasını vurur. Bireylerin kişilikleri olduğu gibi toplumların da kültürleri vardır. Kişilik bir bireyin yaşam tarzıdır; kültür de bir toplumun yaşam tarzıdır. Yaşam tarzlarımız geleceğimizi şekillendirir. Yaşam tarzımızla salgınların- pandemilerin üstesinden gelebiliriz.

Pandemi kendine uygun bir yaşam tarzı gerektirir. Bu dönemde artık yeni paradigma geçerli olacaktır. Koronavirüs paradigması. Yeni paradigmalar yeni normaller getirir. Özgürlük ve sorumluluk değerleri yeni paradigmaya göre belirlenir.

Bu yazımızın sonucunda bir formül geliştirecek olursak; M: Mesafe, M: maske, S: Su, S: sabun yani diyorum ki; 2M+2S formülü ile sorunu çözeceğiz. Çözeceğimize inanacağız. Haydi, uygulamaya önce kendimizden başlıyoruz.

Herkesin herkese karşı sorumluluk düşüncesiyle hareket ettiği, eleştirinin hoşgörüsüyle karşılandığı bir anlayışın hakim olması dileğiyle...

Bu sorumluluk düşüncesinin kendimizden başlayarak dalga dalga yayılması temennisiyle...

Olup bitenlere felsefeyle bakmak temennisiyle saygı ve sevgilerimle.

16 Eylül 2020

Kamil KARAYILAN

Felsefe Öğretmeni